

ILIĆ, NATAŠA LOVE IT OR LEAVE IT

Razgovor s Natašom Ilić, kustosicom prošlogodišnjeg petog cetinjskog bijenala i članicom kustoskog kolektiva *što, kako i za koga/whw* - Zagreb

Razgovarala: Ivana Meštov

Cetinjski Bijenale (17.07. – 19.09.2004.), koji su osmislili kustoskog dvojca René Blocka i Nataše Ilić bio je kulminacija niza izložbenih i kritičkih manifestacija naslovljenih U Balkanskim gradovima. Događaji u većini gradova regije odvijali su se između studenog 2003 i svibnja 2004, sačinjavajući drugi dio opsežnog jednogodišnjeg izložbenog projekta *Die Balkan Trilogie (Balkanska trilogija)*, pod organizacijskom palicom René Blocka. Započela ga je uvodna izložba *In den Schluchten des Balkan (U Balkanskim Gudurama)* održana između 30 kolovoza i 23 studenog 2003 u Friedericianumu Kassel, a putanja se nastavila u nekolicini gradova regije od studenog 2003 do svibnja 2004. Krug je zatvoren retrospektivnim izložbama Marjetice Potrč i Mangelosa, prošle jeseni u Kasselu.

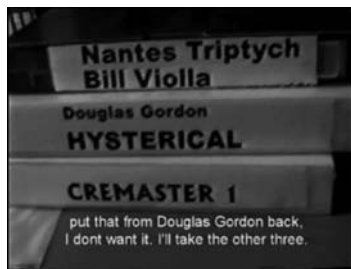
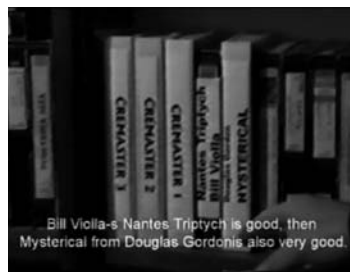
Foto: Mio Vesović

U&U Koje su po vama glavne postavke i specifičnosti petog izdanja Bijenala?

I,N Cetinjski bijenale, koji postoji od 1991, je od kraja devedesetih bio motor suvremene umjetnosti i komunikacije u regiji, koje zbilja nije postojalo u to vrijeme. To je u nekoj mjeri i dalje tako i mi smo to htjeli zadržati. Odabir samog naslova ovogodišnje manifestacije *Love It or Leave It* tome ide u prilog. Preuzet je od rada turskog umjetnika, Halil Altinderea iz 1999. Radi se o fotografiji koja prikazuje dvoje ljudi, koji odlaze, svatko u svom smjeru, ispred grafitu na turskom. Jedan je, sam umjetnik, porijeklom Kurd, a drugi Erden Kosova, likovni kritičar iz Istanbula. Ako sagledamo djelo kao geografsku mapu, točnije mapu Turske, shvatit ćemo da svaki odlazi simbolički, svojim etničkim korijenima, jedan ka Balkanu, drugi ka turskom dijelu Kurdistana. Sam slogan je fašistički slogan korišten od strane desne struje u Turskoj devedesetih, a trenutno je u opticaju u Americi kroz paranoju o terorizmu. Porijeklo mu je i u pop songu tridesetih Ruth Etting. Naslov smo izabrali zbog svoje ambivalentnosti. S jedne strane, on je posveta pop sentimentalnost i mala dječja, emotivna ucjena, s druge strane, aluzija na današnje odnose snaga gdje se samom Balkanu postavlja odedeno pitanje uvjeta pod kojima komunicirati sa ostatkom svijeta; u političkom, vojnom i prvenstveno ekonomskom smislu. Tome kultura nije izuzetak. Zapravo cijeli okvir financiranja i ovog projekta je naravno dio te europske kulturne političke mašinerije u kojoj se postavljaju neki okviri u kojima mi možemo raditi i koje možemo percipirati kao princip uzmi ili ostavi. Ono što je bilo specifično prošlogodišnjem Cetinjskom bijenalu je da se nije odvijao samo u jednom gradu nego istovremeno na tri lokacije, Tirana, Dubrovnik i Cetinje. Time se nastojala postići veća povezanost i komunikacija između tzv. kriznih područja. No, nipošto nismo željeli zapasti u jednostranu priču o piece buldingu i rekonstrukciji nego zbilja potaknuti kulturni dijalog. čini nam se da se bilo kakva trauma može kroz neku kulturnu produkciju artikulirati na način koji bi ju eventualno mogao razriješiti. Umjetnost time postaje platforma gdje su određeni dijalozi možda više mogući.

U&U Na koji način kroz izložbu dovodite u pitanje ustaljene konstrukcije o Balkanu?

I,N Sam bijenale je predstavio umjetnike iz te regije no bili su dosta prisutni i radovi koji se njome na neki način bave. Mjera u kojoj je Balkan ambivalentan je neupitna. To nije samo izolirani geografski pojam jer je kao takav uvijek podložan trenutnim političkim tendencijama i idelogijama:

Driton Hajredini: Negdje u Prištini, 2003.

krenuli smo od te ideje i htjeli od nje profitirati. U tom smislu smo Balkan tretirali i kao neki ostatak Otmanskog carstva. Pokušavamo smo ga proširiti i izvan ustaljenog geografskog pojma uključujući Kurdistan, Bejrut, dio Bliskog istoka, čak i zapadnu Europu. Jer naša je postavka da Balkan možemo i moramo čitati metaforički. U tom smislu, Balkan nije drugo lice Europe, njegov ostatak, zaleđe, nego upravo njezin simp- tom i proizvod. Bez Europe nema Balkana i sama budućnost Europe i Balkana je beskraino međupovezana. Izložba je reciklaža umjetničkih produkcija predstavljenih na izložbama *U gradovima Balkana*, koje smo tamo upoznali i prepoznali. Uglavnom se radi o starim radovima, ali ima i nekoliko originalnih produkcija. činilo nam se važno povezati krizna područja kao što su Diyarbakir, Bejrut, Sarajevo i neka mjesta slične kulturne situacije bogate angažiranjem i kritičkom kulturnom produkcijom kao Zagreb, Beirut, Istanbul. Ta nam se tri grada čine kao mjesta gdje trenutno umjetnička scena uspjeva kvalitetno artikulirati neka osjetljiva društvena pitanja, plasirati ih u javnost i u nekoj mjeri aktivno djelovati na pitanje kulturne politike i povijesne amnezije; što se dešava s ratom i na koji način se posljedice rata tretiraju. Osobito se to čini drastičnim u Beirutu. U svakom slučaju taj proces normalizacije, koji možemo zvati i tranzicijom, po našem mišljenju ima specifične utjecaje na kolektivne oblike rada s kojima se susrećemo u Zagrebu, Beirutu, Istanbulu. Kroz projekt se uočava i specifičan dijalektični odnos s modernizmom. Uvijek smo za njima trčali, pateći od određenog zakašnjenja kojeg smo stalno pokušavali konceptualizirati, a s druge strane kroz izložbu smo pokušali pokazati što se upravo plodonosnog dogodilo u istom tom kašnjenju i na koji način se modernizam reinterpretirao na nekim ne tako centralnim područjima.

U&U Kako komentirate uklapanje ovog projekta u svojevrstnu modu balkanskih projekata koji su se nanizali posljednjih par godina?

I,N Mislim da je naš projekt na više načina pokušao izbjeći stare kategorizacije. Jedan je samim naslovom *U balkanskim gudurama* koji nije pogrdan, dapače više je autoironičan. Odnosi se na knjiga Karla Maya, koji je pisao o Balkanu i Americi, u koje nikada nije kročio. I same koncepcije izložbi se uvelike razlikuju. Szeeman započinje svoju izložbu *Blood and Honey: Future's in the Balkans* s kočijom prijestolonasljednika Franza Ferdinanda. Na neki način produbljuje jednu od predrasuda o divljem Balkanu. Block započinje *U Balkanskim Gudurama* sa spomenikom Voje Dimitrijevića Gavrilu Principu. Sa praznim otiscima stopala s mjesta kojeg je pucao, što je spomenik principu, afirmacija teroristu i vrlo individualno gledajući, osloboditelju. Bez obzira na sve, mislim da su i Szeemannova i Blockova i Weiblova izložba, na neki način osi oko kojih se mogu stvoriti neke suradnje u kojima će neki opstati, drugi se neće održati. Po meni je to analogno viziji ulaska u Europu kao ulaznici za raj zemaljski. Daleko od toga, ali od svih mogućih smjerova možda on i nije toliko loš.

U&U Ipak autoritet koji je dan lokalnim autorima u nastanku Balkanskih gradova vrlo je emancipirajuć i participirajuć što se razlikuje od svih dosadašnjih balkanskih projekata?

I,N Unutar projekta *U balkanskim gudurama* Block je imao partnere u svim zemljama, od Slovenije do Turske. U Hrvatskoj sam to bila ja. Naša funkcija je bila servisna i savjetodavna. U drugom dijelu projekta *U balkanskim gradovima* su kustosi

predlagali samostalne projekte koje je financirala Njemačka Savezna zaklada za kulturu. Velika izložba, puno malih izložbi, publikacija, konferencija po gradovima Balkana. Tu se uklopio i Cetinjski bijenale čiji sam kustos uz Blocka. Najveća kvaliteta Blockovog projekta je upravo u njegovoj emancipatorskoj ulozi jer je partnerima dano na slobodu obrađivati pitanja od lokalne važnosti i po tome se razlikuje od ostalih balkanskih izložbi. Sve je započelo sa konferencijom u Istanbulu, koja se bavila upravo odnosom Balkana i Bliskog Istoka pokušavajući reaktivirati kritički pristup ideji Otomanskog carstva i što se s time dogodilo; da li tu još postoji aktivni materijal, koji ne bi nastupao s idejom Istanbula kao kolonijalne metropole za ostatak otomanskog carstva, što bi mogao biti i neki pozitivan motor. U Sloveniji se održala konferencija koja se bavila tržištem i umjetnošću u javnim prostorima, najviše u odnosu na njihov ulazak u Europsku zajednicu. U Zagrebu je to bila izložba kosovske scene *Treba mi radikalna promjena* koja je predstavila ne samo kosovske umjetnike nego i neke druge gdje smo pokušali uvesti političku priču o tome što se na Kosovu dogodilo i kakve to ima veze s nama jer smo svi skloni misliti da to nema veze s nama. Sve je definitivno kulminiralo između Kosova i Srbije, ali postajemo svjesniji da se trauma cijele Jugoslavije zapravo prelamala na albanskom pitanju. Na Kosovu smo pak napravili međunarodnu izložbu *Reappearance*, koja je predstavila pet umjetnika. Njome smo pokušali ukazati na proteiformnost suvremene umjetnosti tj. ne dogmatizirati samo jedan medij primjerice video. Sva smo djela i producirali baš za izložbu. WHW je napravio i izložbu *Nuspojave* u Zagrebu i Beogradu, koja je nudila pregled suvremene hrvatske umjetnosti; umjetnika s kojima smo mi surađivali posljednjih godina. Odmah smo odlučili ne raditi nacionalnu prezentaciju iako je i dalje to bila izložba koja je predstavljala neku recentniju hrvatsku produkciju beogradskej publici nakon rata. Izazvala je ogroman interes i bila nevjerojatno posjećena, što samo svjedoči o uzajamnoj znatiželji. U Sarajevu je Dunja Blažević postavila izložu *'Ko to tamo peva?'* Šire gledajući, svaki specifični kulturni prostor otvorio je različitu vrstu dijaloga.

U&U Da li je politika kao takva samo trenutačna pomodna tematika umjetničkog svijeta? Na koji su način umjetnici reagirali na egzotizaciju Balkana kao takvog?

I,N Pitanje egzotizacije ovisi o pojedincu, umjetniku. Mnogi se poigravaju s time i daju ono što žele, a neki upadaju u zamku nepostojećeg termina, semantički posve praznog, operativnog na razini balkanske umjetnosti. Sve je to pitanje individualne strategije. Mene zanimaju konkretni učinci. Mislim da smo prisiljeni razmišljati o tome na koji način komuniciramo sa jačim partnerima sa Zapada i da to nije isključivo pitanje Balkana.

U&U Izložbe *Normalizacija*, *Treba mi radikalna promjena*, *Nuspojave* već samim nazivima promiču otklon od tematike balkanizacije i balkaniziranja. Rekli ste i sami da ste htjeli potaknuti općenitija pitanja kroz rakurs lokalne situacije kao nuspojave globalne tranzicije? Kako to deklinirate kroz izložbu?

I,N Izložba prikazuje dosta umjetnika koji su prošli kroz *Gradove Balkana*. Željeli smo pokazati količinu suvremenih umjetnika koja tamo cirkuliraju zadnjih deset godina, živost i snagu produkcije, a ne pitati se što je suvremena umjetnost, a što ne. Radi se o umjetnost koja reflektira probleme, društvenu

situaciju na neki kritički način. Željeli smo pokazati izložbu, koja nije geografska nego problematska, ali smo ipak krenuli iz pozicije da je to naše okruženje, kontekst, da je geografski okvir naš politički sadržaj, latentni aktivni faktor. Želimo prikazati projekte koji se nadovezuju na lokalnu situaciju. Naša izložba o Kosovu ulazi u projekt galerije Nova i projekt normalizacije. Kosovo je lokacija normalizacije, država koja ne postoji kao država (*the state to be*) i u kojoj je kultura alat koji će normalizirati državu i dovesti je 'u stanje vječnije sreće'. Čitav projekt je sredstvo kulturalizacije. Radi se o onome što pojedinci i institucije rade svakodnevno u svojim lokalnim sredinama, ali ovim projektom pokušavamo ta nastojanja uklopiti u neku regionalnu mrežu za kojom svi osjećamo potrebu.

U&U Vaša dijagnostika i pogled na uspješnost projekta? Daljnje smjernice?

I,N Ako je jedan od ciljeva da se ljudi upoznaju, da se vidi šta tko radi, da se potakne suradnja onda smo u tome uspjeli. Posljednjih godina mogli smo vidjeti u Zagrebu što se događalo u bivšoj Jugoslavija, ali još uvijek ne znamo što se dešavalo u drugim zemljama koje na neki način dijele našu sudbinu postsocijalizma i tranzicije i u kojima egzistiraju zanimljive umjetničke scene. Nije pitanje samo naše potrebe za sličnim nego i same umjetničke kvalitete. Mislim da su neki smjerovi suradnje ovim projektom otvoreni. Važno je primijetiti da je nakon konačnice projekta određeni broj umjetnika ušao na jedan od vidova tržišta i cirkulira njime. Sad je dužnost nas, kulturnih protagonista, da to pitanje ulaska na tržište artikuliramo i da ne budemo proleterni umjetničkog svijeta. *U gradovima Balkana* pridonosi toj uspostavi ravnopravnih odnosa. Mi nismo morali raditi Kosovo. Mogli smo raditi Mathiew Barneya i reći da Zagreb najviše potrebuje upoznati se s recentnom produkcijom neke međunarodne zvijezde što ne bi bilo loše, ali ovo nam se činilo važnijim. Također smatram našom trenutnom i budućom dužnošću baviti se konstrukcijom povijesti umjetnosti i pozicioniranjem na svjetskoj mapi povijesti umjetnosti figura kao što je to Mangelos, posve nepoznatih, možda sada malo manje, izvan regije. Njega je moguće usporediti sa Broodthaersom, jednom od ključnih figura umjetnosti šezdesetih i sedamdesetih. On je možda malo drastičan primjer. Osim toga potrebno je razbiti i preispitati postojeće mitove o balkanskoj umjetnosti jer je korištenje tog generičnog termina po meni vrlo problematično.